УСТОЙЧИВО ИЗПОЛЗВАНЕ НА ПОЗЕМЛЕНИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ОСНОВНИ ЗЪРНЕНО-ЖИТНИ И МАСЛОДАЙНИ КУЛТУРИ В БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Гергана Славова
Икономически университет – Варна

SUSTAINABLE USE OF LAND RESOURCES FOR PRODUCTION OF BASIC CEREAL PLANTS AND OILSEED CROPS IN BULGARIA

Assoc. Prof. Gergana Slavova, PhD
University of Economics - Varna

DOI: <https://doi.org/10.36997/SLM2019.105>

Резюме

България е аграрна страна и това не е само твърдение или изказване на авторско мнение, или становище по този въпрос. От доста години в страната ни съществуват традиции в производството на семена и отглеждането на зърнено житни и маслодайни култури. На територията на Североизточна България в района на Генерал Тошево още през 1951 г. е изграден Добруджански селскостопански научно-изследователски институт, днес известен, като Добруджански земеделски институт, който извършва селекция в областта на пшеничните и слънчогледови сортове семена. Земеделската земя в България се обработва и засява с качествени семена от векове в следствие, на което се прибират добри реколти от зърнено-житни и маслодайни култури.

Основната цел на настоящия доклад е да се установят показателите, които гарантират устойчиво използване на поземлените ресурси в страната ни при производство на зърнено-житни и маслодайни култури в един по-дълъг период на развитие и да се установи динамиката при тяхното използване.

Ключови думи: *поземлени ресурси; устойчиво използване; зърнено-житни култури; маслодайни култури*

JEL Класификация: *Q10*

Abstract

Bulgaria is an agrarian country and this is not only a personal assertion or a statement, nor is it just a stand on the matter. In our country, for many years, there have been long traditions in the production of cereal plants and oilseed crops. In Northeast Bulgaria - General Toshevo region, in 1951, Dobrudzha Agricultural Research Institute was established, which is known today as Dobrudzha Agricultural Institute, and it performs selection in the field of wheat varieties and sunflower seeds production. The agricultural land in Bulgaria is cultivated and cropped with seeds of high quality, which results in good harvest of cereals and oilseed crops.

The chief purpose of this paper is to establish the indicators that can guarantee a sustainable use of the land resources in our country for production of cereal plants and oilseed crops throughout a long period of development and to analyze the dynamics in the process of their use.

Keywords: *land resources; sustainable use; cereals; oilseeds*

JEL Classification: *Q10*

Когато говорим за устойчиво управление на поземлените ресурси в аграрната област имаме предвид, че тези ресурси се използват щадящо и отговорно, така, че да могат да се запазят в добро състояние и за идните поколения след нас. За да се постигне това се прилага интегриран вид на управление - целенасочен и стратегически ориентиран. Използването на поземлените ресурси винаги трябва да бъде дейност, насочена с поглед в бъдещето, и да гарантира силни основни позиции и добра база за развитие на земеделските стопанства, както в настоящето и миналото, така и в близкото и далечно бъдеще. На база на това се създават условия за успешно използване на поземлените ресурси във времето и пространството. По основните проблеми свързани с устойчивостта и поземлените ресурси в аграрния сектор работят много известни икономисти (Башев, 2016; Йовчевска, 2016; Рисина, М., 2005, Станимирова, М., 2014 Andreoli and Tellarini, 2000, Bocheva, N., 2018, Bachev and Petters, 2005; Valkanov, N. (2013), Bečvářová, J. (2011), Ivanov, B., Popov, R., (2012), Ivanov, B., Popov, R., Malamova, N., Mitova, D., Sokolova, E., Totev, D., Dimitrova, D., Stoychev, V., Djodzhova, A., Gorcheva, K. (2017) и разбира се Европейския съюз чрез ОСП-общата селскостопанска политика и ФАО – Световната организация по прехрана и земеделие. Една световно известна пословица гласи: „Ние не сме наследели земята от бащите си, взели сме я назаем от децата си”. (Асадуриан, Р., 2013). Основната идея на теорията за устойчивостта е да бъдем наясно, че Земята не ни е дадена даром и ние трябва да я пазим и съхраняваме и за идните поколения. В особено голяма сила това важи при използване на поземлените ресурси, който в настоящият доклад ще бъдат анализирани при използването им за засяване и отглеждане на основни видове зърнено-житни и маслодайни култури. Основно пшеница и слънчоглед.

Земеделието на България представлява основна част от икономиката на страната и в много голяма степен допринася за нейното общо икономическо развитие.” До 2000 година, то формира над 10% от брутната добавена стойност и от БВП на страната. „БВП расте в реално изражение, като през 2015 година е около 88 млрд. лв., а през 2016 г. е над 3%” (Иванов, Б. , Попов, Р., Маламова, Н., Митова, Д., Соколова, Е.,Тотева, Д., Димитрова, Д., Стойчев, В., Джоджова, А., Горчева, К ., 2017) за съпоставка. Според НСИ, през първото и второто тримесечие на 2018 г. общата БДС за икономиката на страната нараства съответно с 3,1% и 3,0% спрямо съответния период на 2017 г. в реално

изражение. (Аграрен доклад 2018 г.-Министерство на земеделието, храните и горите). Икономическите и социални елементи на устойчивост и на развитие на аграрния сектор в страната ни, далеч не се базират само на реалното подпомагане от европейския съюз, чрез общата селскостопанска политика на съюза, чрез оперативна програма за развитие на селските райони и директни плащания. Аграрният характер на страната ни личи много преди това, от векове България се развива успешно като земеделска страна. Това реално се вижда и от следващата таблица, в която са разгледани част от основните показатели, които показват устойчиво използване на поземлените ресурси в страната. Такива са: броят земеделски стопанства в страната в ретроспекция, техните изменения през годините, както и използваните земеделски площи и средния размер на земята в земеделското стопанство.

Таблица 1

Брой земеделски стопанства в страната и обработване площ в ха от тях, както и среден размер на земята в стопанството

Години	Брой земеделски стопанства в страната	Използвани земеделски площи в ха	Среден размер на земята в земеделското стопанство
1898	799 588	3 977 600	4.97
1908	933 367	4 625 800	4.96
2003	665 548	2 904 479	5.23
2007	493 140	3 050 740	6.29
2010	370 222	3 628 640	8.92
2013	254 142	3 794 891	14.9
2015	213 750	5 011 494	20.3
2016	201 014	5 021 412	32.6

Източник: Агростатистически справочник, Система за земеделска и счетоводна информация 2000-2016 г., Министерство на земеделието, храните и горите, 2017 г. и Николов, Д., Земеделieto в Добричко (1878-2012), Добрич 2013

На база стойностите поместени в таблица първа можем да обобщим, че броя на земеделските стопанства през годините, тенденциозно намалява при това проследен в голяма ретроспекция, много години назад (повече от век-1898, 1908). Този факт не трябва да ни притеснява, тъй като чувствително се увеличава количеството на използваната земя

в стопанството особено в края на анализирания период, като достига до по-високи размери от началото на анализирания период, когато страната ни е била основно земеделска и аграрно развита. Средният размер на земята в земеделското стопанство също нараства за да стигне през последните години до много високи показатели, който са близо осем пъти по-високи от началото на анализирания период. Въз основа на данни на НСИ можем да установим, че към последната анализирана година (2016 г.) в България са регистрирани и отчетени 201 014 земеделски стопанства. Ако направим съпоставка и сравним техния брой с 2013 г., земеделските стопанства намалява значително с 20.9%, а спрямо 2010 г. процентът е още по-висок и е 45.7%. Относно по данни на НСИ, за календарния период 2010-2016 г. цели 169 209 стопанства на земеделски производители приключват и преустановяват своята дейност. Положителната тенденция е, че за същия този период, използваните земеделски площи, индивидуално стопанисвани от земеделските стопанства в страната, се увеличават със 178 569.6 ха. Преведено на езика на икономиката и мениджмънта това означава, че отделните стопанства се окрупняват и така обработват по-голям дял земеделска земя в страната. От икономическа гледна точка това е положително явление, както за самите собственици на стопанството, така и за аграрния сектор. От социална гледна точка обаче това не е добра тенденция за малките земеделски стопанства и за младите земеделски производители, които не могат лесно да се конкурират с големите структурни организации в сектора. Броят на стопанствата през целия анализиран период много бързо намалява, а само в неговия край само за 10 години те намалят с 400 хил., което представлява съкращение с 60% от общия им брой (спрямо 2003 г.) Това изцяло е за сметка на малките стопанства с площ до 2 ха, които са намалели от 591 хил. на 193 хил. За следващите десет години тенденцията е за намаляване на броя на стопанствата с площ до 5 ха и реално нарастване на тези над 5 ха, което още веднъж показва, че в сектора има стремеж за устойчив растеж и пазарна ориентираност.

Другия много важен показател площта на използваната селскостопанска земя в стопанствата (Vešvážová, J., 2011) нараства значително при тези с над 100 ха. По този начин през 2013 г. в тях се концентрират около 79% от цялата обработваема земя в страната. От направения анализ от страна на института за аграрна икономика към селскостопанска академия е установено, че: "На практика след присъединяването на България към ЕС увеличението на земеделска земя е в стопанствата с площ над 100 ха. Пряко, успоредно с това нараства и средният размер на използваната земя в едно стопанство, която през 2013 г. достига 14,9 ха и 32,6 ха през 2015, като увеличението между 2003-2013 г. е 3 пъти. (Иванов, Б., Попов, Р., Маламова, Н., Митова, Д., Соколова,

Е.,Тотева, Д., Димитрова, Д., Стойчев, В., Джоджова, А., Горчева, К., 2017)

Отличителен момент и едно от най-големите постижения, произтекли от присъединяването на страната ни в ЕС и прилагането на ОСП, е повишаването на размера на стопанисваната земеделска земя. След последното преброяване в страната е установено, че:

– Други основни показатели, които показват устойчиво използване на поземлените ресурси в страната са броят на специализираните стопанства в аграрния сектор, които са 73, 5% и броя на смесени стопанства, които са 26,2%, като относителен дял от структурата на всички земеделски стопанства в страната и неклассифицираните стопанства са 0,3%, като относителен дял от структурата на всички стопанства в страната⁷.

– Друг основен показател, който показва устойчиво използване на поземлените ресурси в страната е обработваемата земеделска земя за последните години по основни зърнено-житни и маслодайни култури. Тя е представена в таблица 2 както следва:

Таблица 2

Обработваема земеделска земя по основни зърнено житни и маслодайни култури за периода 2013-2017 г. (хектара)

Използвана земя по видове култури	2013	2014	2015	2016	2017
Обработваема земеделска земя	3 462 117	3 469 388	3 493 688	3 480 991	3 473 825
Пшеница	1 328 062	1 305 733	1 151 225	1 215 684	1 144 519
Ечемик	182 457	218 612	191 433	168 244	8 237
Ръж и тритикале	31 506	37 020	24 190	30 909	128 365
Овес	20 835	21 732	13 329	15 675	13 266
Царевица	518 471	480 929	524 121	468 762	398 152
Други житни	22 938	19 768	31 479	21 304	31 490
Слънчоглед	928 781	877 538	851 245	887 845	898 844
Други маслодайни	123 544	208 212	225 847	196 958	160 665

Източник: Агостатистически справочник, Система за земеделска и счетоводна информация 2000-2016 г., Министерство на земеделието, храните и горите, 2017 г.

⁷ Изследване на структурата на земеделските стопанства през 2016 година- НСИ, www.nsi.bg

От таблица втора ясно можем да установим големия дял на земеделски площи засети с пшеница е повече от една трета от обработваемите земи. Тази култура си остава основна и предпочитана за страната от земеделските стопани, поради нейния основен продоволствен характер, който се обяснява с факта, че тя е основна изходна суровина за производство на хляб. Традиционен български продукт без който българите не могат. Освен това тя е основна и за производството на всякакви хранителни продукти с зърнено житен произход, като макаронени изделия, паста, юфка, кускус и други. Основната причина обаче да бъде една от предпочитаните в страната ни култури, като обем на засяваните площи е не само традициите които българите спазват, но и лесния начин на култивиране и отглеждане. Не бива да забравяме, че това е зимна култура, със слята повърхност и е напълно механизирана, като работен процес при което нейното засяване и прибиране не изисква работна ръка, която в селското стопанство и без друго не достига, а само добър земеделски стопанин и добра техника за засяване и прибиране на реколтата. На следващата фигура 1 са представени реколтираните площи с пшеница за периода 2010-2017 за България които също са показател, които гарантират устойчиво използване на поземлените ресурси в страната. От фигура първа се вижда, че най-висок е бил техния дял през 2013 и 2014 г., а средно за анализирания период в страната с пшеница се реколтират 1 184 908 ха земеделска земя.

Източник: Аграрни доклади за периода 2010-2017

Фиг. 1. Реколтирани площи с пшеница в България за периода 2010-2017 г. в ха

Други изключително доходоносни и постигащи добри добиви култури от земеделските стопани в България са царевица и слънчоглед. От таблица втора и фигура втора, ясно можем да установим, че площите засети с тези две култури следват, но със значително по-малък икономически дял площите засети с пшеница. Силно впечатление прави факта, че през 2015 г. площите с пшеница и царевица са най-много, това е в следствие не само на добрата стопанска година, но и на по-високите цени от предходната година на тези култури, което повлиява земеделските производители да се пренасочат към тяхното увеличаване. При слънчогледа най- висок дял от обработваемата земеделска земя има през 2013г. и 2017година, което отново се обяснява с по-добрата пазарна цена на слънчогледовите семена през предходната година и внесените в страната ни френски сортове слънчоглед, част от който са разработени и базирани на първоначални сортове, разработени в института по пшеницата и слънчогледа в Генерал Тошево, съвместно със френски селекционери. Средно за страната за анализирания период реколтираните площи са приблизително 813 407 ха.

Източник: Аграрни доклади за периода 2010-2017

Фиг. 2. Реколтирани площи със слънчоглед в България за периода 2010-2017 г.

Що се отнася до основния показател за реколтирани площи, отново за основните култури в следващата таблица е показано тяхното разпределение.

Таблица 3

Реколтирани площи, производство и средни добиви по основни земеделски култури

Култура	Реколтирани площи в ха.		Производство в хил. тона		Средни добиви в кг./ха	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Пшеница	1105916	1192764	5012	5660	4532	4745
Ечемик	175957	160784	698	694	3966	4314
Царевица за зърно	498644	406916	2697	2219	5409	5453
Слънчоглед	810841	817445	1699	1838	2096	2248

Източник: Министерство на земеделието и храните

От таблица 3 се вижда, че най-голям брой реколтирани площи по култури имаме от пшеницата и слънчогледа, които са основни отглеждани култури в страната ни, а най-голямо производство имаме от пшеницата и царевицата в тона. Това се обяснява с традиционното отглеждане на тези култури, а също така и с по-лесния механизирен начин на засяване и прибиране на конкретните култури. Независимо по-малкия обем от царевица в страната ни, като засети площи, сравнение със слънчогледа, високия среден добив от културата, както и нейния грамаж са определящи за получените устойчиви резултати.

Заклучение

От направения в доклада икономически анализ установихме, че броя земеделски стопанства в страната, значително намаляват като бройка, особено от началото на анализирания период, но едновременно с това се уголемяват стопанствата обработващи земеделска площ. От икономическа гледна точка това показва развитие на среден и едър бизнес, за сметка на прекратяване на дребния, незначителен бизнес в сектора. Особено когато става въпрос за отглеждане на основни култури, като пшеница и слънчоглед, по-големите обработваеми площи не са само пожелание за успех на своите собственици, но те са и гаранция за по-устойчив и надеждно развиващ се във времето и пространството бизнес. Единствения голям и основен проблем при засяването на културата слънчоглед е неправилното сеитбообращение при нея. Определено тя се редува с царевица и пшеница,

понякога и с други култури, но почти никога не се спазва условието да не се сее след себе си в рамките на седем стопански години. Използваните земеделски площи в ха, които са проследени в един много дълъг период от време не само запазват своята възходяща тенденция, но и нарастват значително през последните анализирани години. Средният размер на земята в земеделското стопанство, също нараства и достига нива, които са в пъти по-големи от началото на изследвания период. Реколтираните площи в ха по различни видове култури също се увеличават, както и произведената продукция от основни зърнено житни и маслодайни култури в страната, всички тези показатели показват икономически растеж в подотрасъл растениевъдство с направление зърнено житни, фуражни и маслодайни култури, както и стабилност, и устойчивост на този подсектор. Средните добиви в кг. от основните зърнени, маслодайни и технически култури бележат значителен ръст на производство, но работната ръка в селата като основен социален аспект не достига. Тя е и основния проблем, когато говорим за устойчивост на сектора. Нискоквалифицираната и в пенсионна възраст, работна сила в селските райони е основен проблем, който трябва да бъде разрешен по някакъв начин според нас в бъдеще. Част от разрешаването на този проблем е механизмираното и автоматизирано производство в сектора. За производството на зърнено-житни култури със слята повърхност е характерна високата степен на механизация и автоматизация на работния процес, както и за производството на основни маслодайни култури. Ето защо използването на земеделски ресурси при производството на слънчоглед и пшеница е едно от най-устойчивите в аграрната сфера на дейност в страната ни.

Използвана литература:

1. Станимирова, М., Христова, С. (2014), Управление на поземлените ресурси, учебник, изд., Наука и икономика, Икономически университет-Варна, с.
2. Рисина, Мария (2005), Очаквано влияние на ОСП на ЕС върху използването на поземлените ресурси в България. Агроном, 9, № 2, с. 8.
3. Andreoli, M. and Tellarini, V. (2000). Farm sustainability evaluation: methodology and practice, Agriculture, Ecosystems & Environment, Volume 77, Issues 1–2, 43–52.
4. Asadurian, Ep. (2013), Sustainable Development is No More, Worldwatch Institute Climate Change Specialist at Capital Newspaper, 23 August 2013
5. Bachev, H. (2016). A Framework for Assessing Sustainability of Farming Enterprises, Journal of Applied Economic Sciences, Vol XI, 1(39), 24-43.
6. Bocheva, N., (2018), Budget for direct coverage for Bulgaria will be increased; />

- Economic and Financial Information Specialized Site, September 12, 2018,
7. Valkanov, N (2013). What are the problems of farmers? <<https://ime.bg/en/articles>>, 05/17/2013
  8. Ivanov, B., Popov, R., (2012) “Bulgarian Agriculture and the Results of Proposed Changes in the CAP”, Sofia, p.15
  9. Ivanov, B., Popov, R., Malamova, N., Mitova, D., Sokolova, E., Totev, D., Dimitrova, D., Stoychev, V., Djodzhova, A., Gorcheva, K. (2017) .- Carefully synthesized, 10 years CAP in Bulgaria, Agricultural Academy, Institute of Agricultural Economics
  10. Bečvářová, J. (2011) , “Economic and Regional Consequences of Direct Payments under the Current CAP Philosophy”, Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis, Volume LIX Number 4, 2011
  11. Agrostatic Directory, Agricultural and Accounting Information System 2000-2016, Communication on Agriculture, Food and Forestry, 2017
  12. Agricultural Reports 2010-2017, Ministry of Agriculture and Food-
<https://www.mzh.government.bg>

Информация за контакт с автора:

Доц. д-р Гергана Славова

Икономически университет – Варна

Катедра „Аграрна икономика“

e-mail: ggss@ue-varna.bg